

על העבירות של שיבוש מהלכי משפט והכשלת שוטר במילוי תפקידו

בשולי הפרשה של חקירת רצח ענת אלימלך ז"ל

פרופ' אליאב שוחטמן*

ענת אלימלך ודוד אפוטה נמצאו ירויים בדירתו של אפוטה. לפי מיקומו של האקדח בזירת הרצח, עלה החשד הראשוני שענת רצחה את אפוטה ולאחר מכן התאבדה. ואולם, בדיקת מומחי המעבדה הניידת של המחלקה לזיהוי פלילי של המשטרה העלתה מיד - באמצעות תרסיס מיוחד שהותו על כפות ידיהם של השניים - כי אפוטה הוא הרוצח שהתאבד לאחר הרצח, וענת היא קרבן הרצח. הפרקליטות החליטה שלא להעמיד לדין את מי שנחשדו בשיבוש ראיות (הססת האקדח לעבר ידה של ענת), וזאת מן הטעם, שאם לא ניתן להעמיד איש לדין, ממילא לא נעברה העבירה של שיבוש מהלכי משפט.

המאמר מותח ביקורת על הנמקה זו, בהיותה סותרת את מסורת הפסיקה שלנו בשאלה זו. המחבר מעלה גם את הטיעון, שההגנה על שמו הטוב של קרבן הרצח, מחייבת אף היא חקירת משטרה שתקבע באופן מוסמך מי הרוצח ומי קרבנו, ואם הייתה כוונה לשבש את מהלכי החקירה ממילא נעברה העבירה של שיבוש מהלכי משפט (וכן של הכשלת שוטר במילוי תפקידו). המאמר גם מותח ביקורת על מקורות במשטרה אשר הזינו את אמצעי התקשורת במשך השבועות הראשונים שלאחר הרצח בידיעות שלפיהן ענת היא זו שנחשדה בביצוע הרצח בה בעת שבידי החוקרים מצויים היו לכאורה המימצאים החד-משמעיים של מז"פ, שלפיהם הוברר ללא צל של ספק, כי ענת הייתה הקרבן הרצח. המחבר מציע דרכים למניעת הישנות הפצתן של ידיעות כאלה בעתיד, מה שעשוי למנוע פגיעה בשמו הטוב של אדם (כולל מי שכבר אינו בחיים), ולחסוך עגמת נפש מיותרת ממי שכלל לא חטאו.

* פרופסור מן המניין, האוניברסיטה העברית, הר הצופים, ירושלים; מרצה במכללת "שערי משפט". תודה נתונה לתנ"צ (בדימי) פרופ' יוסי אלמוג, שעמד בראש המחלקה לזיהוי פלילי של משטרת ישראל בזמן האירוע, שהואיל בטובו לקרוא את טיוטת המאמר ולהציע מספר הערות, שאת כולן קיבלתי.

א. מבוא

ב. שיבוש מהלכי משפט

1. חקירה פלילית כ"הליכי משפט"
 2. רצח או התאבדות, נפקויות
 3. יסודות העבירה
 4. ההגנה על שמו הטוב של אדם
 5. טיהור שמו של נפטר כנגזרת מ"כבוד המת"
- ג. הכשלת שוטר במילוי תפקידו
- ד. המלצת המשטרה לסגירת התיק
- ה. תקינות הודעות המשטרה

א. מבוא

ביום 2.12.1997 נמצאו ענת אלימלך ודוד אפוטה הרוגים, בדירתו של אפוטה, כתוצאה מירי. היה זה מקרה של רצח והתאבדות מן המזעזעים ביותר שאירעו במדינה בשנים האחרונות (ואיזה רצח אינו מזעזע?). ענת - צעירה ירושלמית, שהייתה דמות מוכרת וידועה לכל מתכניות הילדים של הטלוויזיה - נפלה קרבן למעשה טירוף של מאהב, אשר קנאותו העבירה אותו על דעתו. מה שייחד אירוע זה ממקרי רצח והתאבדות אחרים הפוקדים, למרבה הצער, את חברתנו הוא, שבניגוד למקרים אחרים, לא היה ברור מהרגע הראשון מיהו הרוצח ומיהו הקורבן, וההשערה הראשונית - בין היתר, על רקע מיקומו של אקדח ששימש לרצח, בזירת האירוע - הייתה, כי ענת היא שרצחה את דוד אפוטה, ולאחר מכן שמה קץ לחייה. נימוק נוסף להשערה זו היה, שאפוטה נמצא ירוי פעמיים בחזהו, בעוד שלגופה של ענת נורה רק כדור אחד. על-פי סוג האקדח שבו בוצע הירי ההנחה הייתה, שלא ייתכן שאפוטה יכול היה לירות בעצמו יותר מפעם אחת, ועל-כן הועלתה כסבירה יותר ההשערה שענת ירתה באפוטה שתי יריות ולאחר מכן התאבדה. השערה זו, שהוצגה כסבירה יותר, הופצה באמצעי התקשורת מטעם גורמי החקירה במשטרה¹, ורק כעבור מספר שבועות התבררה לציבור האמת, כי דוד אפוטה הוא שרצח את ענת, ולאחר מכן

1 ידיעות אחרונות 3.12.99: "גורם משטרתי: סביר יותר להניח שענת רצחה את דוד". ראה גם הארץ מאותו תאריך, וכן ידיעות אחרונות 4.12.99. בהארץ מיום 3.12.97 נמסר, כי "לפי מספר ממצאים התחזקה אתמול ההערכה במשטרה שאלימלך היא זו שירתה... עם זאת, במשטרת מחוז ירושלים ביקשו להדגיש, כי לא נשללת האפשרות שאפוטה הוא שירה...". בכתבתו של ד' מאירי, ידיעות אחרונות מיום 16.12.97, נמסר: "ממצאי הבדיקה הפתולוגית של גופות אפוטה ואלימלך הועברו בימים האחרונים לצוות המיוחד החוקר את הפרשה. הממצאים מצביעים על כך שסביר יותר להניח שאלימלך היתה זו שירתה באפוטה, ואחר כך התאבדה". על הערכתם של אנשי המכון לרפואה משפטית כי ענת היא שירתה, ראו גם מעריב 4.12.97.

שם קץ לחייו². מימצא סופי זה, שהחזיר לענת אלימלך ז"ל את כבודה ואת שמה הטוב, לא היה בו כדי לתקן את עוגמת הנפש שנגרמה למשפחתה, אשר בנוסף לעצם האסון שניחת עליה, הייתה צריכה להתמודד עם הכפשת שמה של הנרצחת ועם הפגיעה החמורה בכבוד המשפחה, כתוצאה מהזנת התקשורת בידיעה – שבדיעבד התבררה כלא-נכונה – כאילו סבירה יותר ההשערה כי ענת היא זו שרצחה, ולאחר מכן התאבדה.

השערה מוטעית זו נבעה, על-פי החשד, מפעולה במזיד שנעשתה על-ידי אחיו של הרוצח, אשר נכנסו לדירת הרצח קודם כניסת המשטרה, והעבירו (או שאחד מהם העביר) את אקדה הרצח מידו של הרוצח לקירבת ידה של הנרצחת. תנוחת כלי הרצח, והעובדה כי הרוצח נמצא ירוי בשתי יריות אקדה, שימשו, כאמור, ראיה לכאורה, לכך, שענת היא הרוצחת³.

הקביעה הסופית שאליה הגיעה חקירת המשטרה, ושעל פיה אפוטה הוא שרצח את ענת, התבססה על מספר נתונים, ביניהם: כיווני הירי, ובעיקר: בדיקה באמצעות תרסיס שהותזו על ידיהם של ההרוגים, שמטרתה לגלות ידו של מי לפתה את האקדה שבו בוצע הירי. בדיקה זו העלתה, כי ידו של אפוטה היא זו שלפתה את האקדה, בעוד שכפות ידיה של ענת היו נקיות מעקבות של לפיתת אקדה. כפי שהוברר לי, בדיקה זו נעשתה על-ידי מומחי המעבדה הניידת במחלקה לזיהוי פלילי של המשטרה מיד לאחר מציאת הגופות, ותוצאותיה הועברו לחוקרים בו ביום⁴.

את הרוצח, שמת, אי-אפשר כמובן להעמיד לדין. אבל האם לא היה מקום להעמדה לדין בגין עבירות אחרות שנעברו, לכאורה, בפרשה זו?

לעניות דעתי, אם היה חשד מבוסס לכך, שכלי הרצח הוסט ממקומו כדי לטשטש את זהותו של הרוצח, היה, לכאורה, מקום להעמדה לדין בגין העבירות של שיבוש מהלכי משפט ובגין הכשלת שוטר במילוי תפקידו. בפרטי אישום אלה, נדון להלן. לאחר מכן נדון בתקינות מסירת המידע הראשוני אודות זהות הרוצח על-ידי גורמים במשטרה, וזאת בהנחה שבידי המשטרה מצויות היו התוצאות החד-משמעיות של בדיקת התרסיס, שהוכיחו – לכאורה, מעבר לכל ספק – כי אפוטה הוא הרוצח שהתאבד לאחר מכן.

ב. שיבוש מהלכי משפט

אם אמנם הוזהר אקדה הרצח על-ידי החשודים, ברור שמטרתם הייתה לסכל את חשיפת זהותו של אחיהם, הרוצח האמיתי. ואמנם, אינסטינקטיבית, על-סמך הימצאות האקדה בסמוך לידה של ענת אלימלך, נטו חוקרי המשטרה שהגיעו לזירת הרצח, לחשוב כי ענת היא הרוצחת. האם לא נעברה כאן, לכאורה, עבירה של שיבוש מהלכי משפט?

2 בעיתון הארץ 25.12.97 דווח על הודעת נצ"מ יוסי פורטוגל מאגף החקירות במשטרת ירושלים, כי "מחקרת ממצאים בזירת הרצח וההתאבדות עולה ברמת ודאות גבוהה שספר הצמרת דוד אפוטה ירה למוות בתברתו... ואחר כך התאבד באמצעות שתי יריות בחזהו".

3 מידע על חקירת המשטרה בקשר לחשדות נגד האחים אפוטה נמסר בידיעות אחרונות 16.12.97 (כתבתו של ד' מאירי), ראו גם הכתבה "מי ירה במי", מעריב 12.12.97 ("סוף שבוע"), וכן כתבתו של א' זילברברג, מעריב 9.1.1998 ("סוף שבוע").

4 מידע זה נמסר לי על ידי תנ"צ פרופ' יוסי אלמוג, מי שעמד באותה עת בראש המחלקה לזיהוי פלילי של המשטרה.

בהודעה שפירסמה דוברת משרד המשפטים, נאמר, כי החלטת הפרקליטות היא שלא להעמיד לדין איש בגין שיבוש מהלכי משפט. וזה נוסח ההודעה:⁵
מעבר לקושי שהיה קיים באשר לראיות כנגד מי מהאחים אפוטה, החליטה הפרקליטות כי בנסיבות הענין לא ניתן גם לייחס אשמה פלילית למי שהזיז את האקדה ושינה את זירת האירוע לשם הצגת תמונה לפיה כביכול ענת אלימלך היא זו שירתה באפוטה.
בנסיבות העניין, מאחר ומי שביצע את הירי התאבד במקום, לא היתה צפויה עוד חקירה פלילית שנועדה לאתר חשוד בביצוע העבירה וממילא לא ניתן היה מהבחינה המשפטית לשבש ראיות בתיק החקירה.
בנסיבות הענין מטרת שינוי הזירה לא היתה איפה, על פי העולה מהחומר בתיק, פגיעה בהליכי חקירה או משפט, שעמדו להתקיים - אלא ניקוי הכתם שבמעשהו מן הבחינה המשפטית והציבורית.

1. חקירה פלילית כ"הליכי משפט"

החלטה זו נראית לי שגויה. סעיף 244 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, קובע לאמור:

העושה דבר בכוונה למנוע או להכשיל הליך שיפוטי או להביא לידי עיוות דין, בין בסיכול הזמנתו של עד, בין בהעלמת ראיות ובין בדרך אחרת, דינו - מאסר שלוש שנים; לענין זה, "הליך שיפוטי" - לרבות חקירה פלילית והוצאה לפועל של הוראת בית-משפט.

העבירה של שיבוש מהלכי משפט מתגבשת איפוא כשנעשה דבר בכוונה למנוע או להכשיל הליך שיפוטי בדרך כלשהי, והליך שיפוטי כולל גם חקירה פלילית.
לדעת הפרקליטות, לא היה מקום לאישום בגין שיבוש מהלכי משפט בעניין שלפנינו, מכיוון שלא הייתה צפויה חקירה פלילית לאיתורו של חשוד בביצוע העבירה, שהרי הרוצה התאבד, וממילא לא ניתן היה מהבחינה המשפטית לשבש ראיות בתיק החקירה.
לעניות דעתי, נתפסה הפרקליטות לכלל טעות בפירוש סעיף 244 לחוק העונשין.
העבירה של שיבוש מהלכי משפט מתגבשת, בין היתר, כשנעשה מעשה המכשיל חקירה פלילית.
"חקירה פלילית" כוללת, בין היתר, כל פעולה הנעשית על-ידי המשטרה במטרה לאסוף חומר ראיות בקשר לעבירה שנעברה.⁶ מטבע הדברים, איסוף חומר ראיות במסגרת של חקירה פלילית, עשוי להוביל להגשת כתבי אישום במידה ויימצאו אשמים. ואולם, אין זו תוצאה הכרחית של החקירה הפלילית. חקירה פלילית עשויה להסתיים גם ללא הגשת כתבי אישום, ועדיין היא נחשבת ל"חקירה פלילית" במובן החוק. כך, לדוגמא, חקירה פלילית בעקבות מעשה רצח, תכליתה לגלות את הרוצח כדי להעמידו לדין. אבל גם אם בסופה של החקירה לא יועמד איש לדין, מכל מקום כל פעולות המשטרה שנעשו במסגרת החקירה - כולל איסוף חומר הראיות - הן בגדר של חקירה פלילית.

חקירת המשטרה בזירת הרצח, מטרתה לגלות את זהותו של הרוצח, בלא קשר לשאלה: האם מישהו יועמד לדין באשמת הרצח? סעיף 3 לפקודת המשטרה [נוסח חדש], תשל"א-1971, המפרט את תפקידי המשטרה, מבחין בין גילוי עבירות ובין העמדתם של עבריינים לדין: "משטרת ישראל

5 הנוסח הוא על-פי מה שנמסר לי מטעם לשכת דוברת משרד המשפטים. בידיעות אחרונות 11.12.98 נמסרה הודעה זו בשינויים קלים, בעקבות החלטת פרקליט מחוז ירושלים, משה לדור.

6 ראו ע"פ 207/56 צויטאט נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד יא, 518, 523.

תעסוק במניעת עבירות ובגילויין, בתפיסת עבריינים ובתביעתם לדין...". אלו הם איפוא שני תפקידים שונים של המשטרה, ונפרדים זה מזה. תוצאתה של חקירת המשטרה לגילוי עבירה עשויה להיות, מטבע הדברים, העמדתו של עבריין לדין. ברם, גם אם תוצאה זו לא תושג – בין בגלל היעדר עניין ציבורי בהעמדתו לדין, בין בשל סיבה הקשורה בטיבו של חומר הראיות, ובין בשל הסיבה שהעבריין מת – אין בכך כדי לסכל את קיומו העצמאי של תפקיד המשטרה לגלות עבירות. וכך, משבוצע רצח – תפקידה של המשטרה הוא כפול: א. גילוי העבירה, ובכלל זה, כמובן, גילוי העבריין (וזה כולל את הסמכות לחקור חשודים ולבקש את מעצרו בעת הצורך).⁷ ב. העמדתו של העבריין לדין. חקירה שמקימת המשטרה במסגרת מילוי כל אחד משני תפקידיה האמורים, הרי היא חקירה פלילית, ומשנעשה מעשה שיש בו כדי להכשיל בדרך כלשהי את החקירה, יש בכך משום "שיבוש מהלכי משפט" במובנו של סעיף 244 לחוק העונשין.

ובענייננו: חקירת משטרה בנסיבות הרצח שתכליתה לברר מי הרוצח, הרי היא חקירה פלילית במובנו של סעיף 244, גם אם איש לא יועמד לדין באשמת אותו רצח.

זאת ועוד: בשלב הראשוני שבו הגיעה המשטרה לזירת הפשע, ובמקום היו מוטלות שתי גופות, עדיין לא היה כל ביטחון שמדובר ברצח והתאבדות, היה מקום לחשוב שמדובר, אולי, בשניים שנרצחו על-ידי אדם שלישי. בשלב המוקדם הזה של החקירה, בהחלט קיימת אפשרות שהרצח בוצע על-ידי רוצח שיש לתופסו ולהעמידו לדין. חקירת המשטרה לבירור נסיבות הרצח היא "חקירה פלילית", כמובן החוק, וזאת גם אם בסופו של דבר יתברר שמדובר ברצח והתאבדות, ואין לחפש עוד אדם נוסף. התגבשותה של העבירה לפי סעיף 244 אינה תלויה בשאלה: מי יועמד לדין, אם בכלל, אלא ברגע שנעשה מעשה שיש בו כדי לשבש את חקירת המשטרה שמטרתה לגלות מיהו הרוצח, מתגבשת העבירה של שיבוש מהלכי משפט.

לא בכדי הבחין המחוקק בין שני תפקידים שונים ונפרדים של המשטרה: גילוי עבירות (ועבריינים), והעמדתם לדין. לקביעת זהותו של העבריין יש חשיבות רבה לגבי שורה של נושאים, וזאת גם אם ידוע מראש שאי-אפשר יהיה להעמיד את העבריין לדין.

2. רצח או התאבדות, נפקויות

במקרה שלפנינו מדובר ברצח והתאבדות, כשאין ידוע מיהו הרוצח ומי קרבנו. לבירור זהותו של הרוצח עשויה להיות חשיבות למקרים הבאים (ואין זו רשימה ממצה):

1. אם תוגש בקשה למינוי שופט חוקר לחקור בסיבות המוות, על-פי סעיף 19 לחוק חקירת סיבות מוות, תשי"ח-1958, ישמשו מימצאיה של חקירת המשטרה לעבודתו של השופט החוקר.
2. אם היה המתאבד מבין השניים מבוטח בביטוח חיים, והפוליסה נעשתה בתוך פחות משנה מתאריך ההתאבדות, לא יזכו יורשיו בתגמולי הביטוח, כמתחייב מהוראות סעיף 50 לחוק חוזה הביטוח, התשמ"א-1981.⁸ יש איפוא חשיבות לקביעה מיהו הרוצח ומי קורבנו.

7 בש"פ 64/88 מאירוביץ נ' מדינת ישראל, פ"ד מב(1), 807, 803.

8 ראו ד"מ ששון, דיני ביטוח (תשמ"ט) 73-74. אכן, אם מדובר בצוואה שעשה הרוצח שהתאבד, לטובת צד שלישי, אין לפסול את הצוואה בהיותה בלתי מוסרית או נוגדת את תקנת הציבור, מכוח סעיף 34 לחוק הירושה, שכן, קיום הצוואה אין לו ולא כלום עם מתן הכשר לפעולותיו של המנוח, ראו ע"א 15/85 מזרחי נ' רז, פ"ד מא(4) 454, 459. לשאלות נוספות שעשויות להתעורר בקשר לזכאות להנות מכספי הביטוח כשהמוטב גרם למקרה הביטוח, ראו ששון, שם, בעמ' 74 ואילך.

9 יתירה מזו: במעריב 12.12.99 נאמר בשם עורך דינו של דוד אפוטה, כי הוא מעריך "כי ברוב המקרים חברות הביטוח לא משלמות פיצויים למי שהתאבד או ניסה להתאבד, ולמעשה המנוח מאבד את זכויותיו. לכן יש כאן חשיבות מכרעת לשאלה אם הוא התאבד או נרצח".

3. אם יתברר, כי מי מן ההרוגים ציווה מנכסיו לזולתו, ותתעורר השאלה אם יש לשלול מן הרוצח את הזכות להנות (ולהוריש הלאה ליורשיו) מכספי הנרצח, דרוש מימצא וודאי באשר לזהותו של הרוצח, כדי שלא ייווצר מצב של "רצחת וגם ירשת"¹⁰. רק חקירת המשטרה בכוחה ליתן מענה מוסמך לשאלה: מי הרוצח ומי קרבנו.
4. מעשה רצח, שכתוצאה ממנו קופדו חיי אדם, מוכר בחוק הישראלי כעילה לתביעת נזיקין מן הרוצח (או מעזובו, אם כבר נפטר), בגין קיצור תוחלת חיים וגרימת כאב, סבל ועגמת נפש¹¹. יש איפוא חשיבות לקביעה מיהו הרוצח ומי קרבנו לצורך הגשת תביעת נזיקין נגד עזובו של הרוצח, במידה ותוגש תביעה כזו.
5. מותו של אדם כתוצאה מתאונת עבודה, עשוי לשמש יסוד לתביעתם של התלויים לקבלת קצבת שאירים מן המוסד לביטוח לאומי, על-פי סעיף 35 לחוק הבטוח הלאומי [נוסח משולב], התשכ"ח-1968. בנסיבות מסוימות, עשוי גם מקרה מוות הנובע ממעשה רצח להיחשב לתאונת עבודה, כשהרצח אירע כתוצאה מעבודתו של הנפטר¹², או שהוא אירע בזמן העבודה ועקב העבודה¹³. יש איפוא חשיבות לשאלה, מיהו הרוצח ומי קרבנו, לצורך הגשת תביעה לקציבת שאירים, אם יתברר כי בנסיבות המקרה יש קשר בין מעשה הרצח ובין עבודתו של הנרצח.
6. אם מדובר בהרוג ששירת בצבא, עלולה להתעורר בעיה בקשר עם הנצחתו במצבת זכרון של צה"ל. בעבר נפסק, כי אין למחוק ממצבת זיכרון את שמו של חייל שרצח את חברתו, לאחר ששמו כבר נקבע שם. הטעם לכך היה, שלאחר שכבר נעשה מעשה, יש למנוע פגיעה קשה נוספת ומכאיבה בהוריו של הרוצח. ואולם – כך נאמר בפסק הדין – להבא, "יש להימנע מהנצחה ציבורית של מי אשר אות קלון מלווה את מותו... צריכה להיות בעניין זה אחידות בגישה למקרים בהם חיילים מוצאים את מותם כשקלון מלווה את דרך מותם ומעשיהם כחיילים"¹⁴. נושא ההנצחה הציבורית עשוי להתעורר כמובן גם בזיקה להרוגים שאינם נמנים עם כוחות הבטחון. גם מן הטעם הזה יש לוודא מיהו הרוצח, ומי קרבנו.
7. לקביעת סיבת המוות כתוצאה מרצח או מהתאבדות יש חשיבות לעניין תקנה 20 לתקנות מרשם האוכלוסין (טפסים להודעות לידה ופטירה), התשל"ב-1972. לפי תקנה 22, יש לציין את הנסיבות שגרמו לפטירה, ובכלל זה: התאבדות (וכמובן רצח). לרישום סיבת המוות כהתאבדות, יש חשיבות גם לצורך תקנה 9(7) לתקנות הארכיונים (ביעור חומר ארכיוני במסודות המדינה וברשויות המקומיות), התשמ"ו-1986 (משך זמן שמירת ההודעה על התאבדות). גם מטעמים אלה יש צורך לקבוע מיהו הרוצח, ומי קרבנו.

10 ראו תע"ז (חי') 2224/86 עזבון המנוחה בולדו רעיה נ' הראל, פס"מ תש"ן, ח"א, 116.

11 סעיף 19 לפקודת הנזיקין [נוסח חדש]. וראו ע"א 15/66 שנער נ' חסן, פ"ד כ(2), 455; ע"א 384/74 עזבון אזולאי נ' וולקן, פ"ד ל(1), 374; ע"א 4118/91 עזבון ארגמן נ' הפצדי, דינים – עליון, כרך לה, 870; ת"א 90/95 (ירושלים) צ'רנה נ' פלונית, דינים – מחוזי, כרך כו(6), 77.

12 ראו פסק דינו של בית הדין הארצי לעבודה בדיון לא/229-0. שפירא נ' המוסד לביטוח לאומי, פד"ע ג, י. וראה ש' קובובי, "רצח והתאבדות כתאונת עבודה", שנתון משפט העבודה, כרך ב (תשנ"א), עמ' 154-165.

13 ראו פסק דינו של בית הדין הארצי לעבודה בדב"ע לא/032-0 המוסד לביטוח לאומי נ' סויסה, פד"ע ב, 338.

14 בג"ץ 4763/97 חכים נ' המועצה המקומית מוכרת בתיא, דינים – עליון נג, 426.

מובן מאליו, שכל השאלות הללו, ואולי גם אחרות, אשר בעטיין יש צורך בחקירה משטרתית שתקבע באופן מוחלט ומוסמך את זהותו של הרוצח, לא היו לנגד עיניהם של השוטרים בעת שנתגלה הרצח, ובוודאי שבאותו שלב טרם נפתחו הליכים כלשהם שבגללם התבקשה חקירת המשטרה לגילוי זהותו של הרוצח. נשאלת השאלה, כלום גם במקרה כזה, כששום הליך משפטי טרם נפתח, וייתכן שגם לא יפתח לעולם, עשויה להתגבש העבירה של שיבוש מהלכי משפט? התשובה לכך חיובית. אכן, בעת שהתקיימה החקירה בנסיבות הרצח, טרם ננקטו צעדים משפטיים כלשהם. ברם, כדי להוכיח שאדם עבר עבירה של שיבוש מהלכי משפט, אין צורך להצביע על הליך שהיה קיים כבר, כי אם על הליך שעשוי היה להיות קיים בעתיד¹⁵. חקירת המשטרה גועדה לברר את זהות הרוצח, ואין כל רלבנטיות לשאלה איזה הליך עשוי להיפתח בעתיד, אם בכלל. עצם העובדה שנעשה מעשה שמטרתו לשבש את חקירת המשטרה, די בה כדי שתתגבש עבירה של שיבוש הליכי משפט במובן החוק.

זאת ועוד: העבירה של שיבוש מהלכי משפט מתגבשת גם אם פעולתו של המשבש לא השיגה בסופו של דבר את התוצאה המבוקשת על ידו. "כאשר המדובר הוא בשיבוש מהלכי משפט, שהיא פגיעה באושיות המשפט, ביקש המחוקק לקבוע עבירה כבר על השלב הראשוני או המוקדם של המעשה בלי להתנות זאת בשיבושם בפועל"¹⁶.

גם מבחינת הכוונה הפלילית, יסוד זה של העבירה מתקיים גם אם בסופו של דבר לא הושגה המטרה של שיבוש מהלכי המשפט: "עבירת עשיית דבר בכוונה למנוע או להכשיל הליך שיפוטי עומדת על רגליה היא ולחוד מעצם מניעת הליך שיפוטי או הכשלתו ואין הראשונה תלויה בהשגת השניה"¹⁷.

בפרשה שלפנינו, גם אם פעולתם של החשודים בהעברת האקדח ממקום למקום (כנהנחה שהם האחראים לכך) לא גרמה בפועל לשיבוש הליכים, עצם העובדה שהיא עלולה לגרום לשיבוש הליכים, די בה כדי ליצור בסיס מספיק לגיבושה של העבירה על סעיף 244 לחוק העונשין - עבירה שהיא, לפי קביעת בית המשפט העליון, "פגיעה באושיות המשפט".

15 ראו ע"פ 244/57 מרגולין נ' היועץ המשפטי לממשלה וערעור נגדי, פ"ד יב, 605, 597; ע"פ 117/ צבי נ' מדינת ישראל, פ"ד לר(1), 137, 135.

16 ע"פ 150/88 לושי נ' מדינת ישראל, פ"ד מב(2), 659, 650.

17 ע"פ 150/88, שם. וראו גם פסיקת בית משפט השלום באשדוד בת"פ 2271/94 מדינת ישראל נ' חיים כהן, דינים - שלום, כרך ו, 442.

4. ההגנה על שמו הטוב של אדם

הצורך בקיום חקירה משטרתית כדי לקבוע בצורה מוסמכת מי הרוצח ומי קרבנו, נובע גם מן הערך של ההגנה על שמו הטוב של אדם.

על-פי הפסיקה, "שמו הטוב של אדם נמנה בין 'נכסיו' האישיים החשובים ביותר; ולא בכדי שימש לאורך הדורות עילה, שהצדיקה יציאה למאבקים ואף לקיומה של מלחמת חרמה, שלא אחת חרגה מן המישור הרעיוני וגבתה דמים הרבה. פגיעה בשמו הטוב של אדם, גרועה, לא אחת מפגיעה חמורה בגופו; והדין לא רק מכיר בזכות זו, אלא גם מגן עליה הן במישור הפלילי והן במישור האזרחי"¹⁸.

אחד הביטויים להגנה שמעניק החוק לשמו הטוב של אדם, נמצא בזכותו של אדם שהועלה נגדו חשד פלילי, לדרוש שחשד זה יימחק לחלוטין לכשיתברר כי לא היה לו כל יסוד. בעניין זה, כתב השופט זמיר את הדברים הבאים: "שמו הטוב של אדם הוא נכס יקר. חשד פלילי שהועלה נגד אדם הוא כתם שהוטל בשם הטוב... אפשר להבין ללבו של אדם המשוכנע שהוא חף מפשע, כאשר הוא דורש כי חשד שהועלה נגדו ימחק לחלוטין, ובתיק שנפתח נגדו ירשם כי התיק נסגר כיוון שהתברר כי אין הוא אשם... יש הצדקה לרשום בתיק שהוא נסגר 'מחוסר ראיות' (ולא 'מחוסר אשמה') רק אם הראיות הקיימות משאירות ספק סביר בחפותו של החשוד"¹⁹.

האם שמו הטוב של אדם הוא ערך הראוי להגנה רק כל עוד מדובר באדם חי, אבל לאחר שמת שוב אין זה ערך הראוי להגנה?

מן הפסיקה עולה, כי שם טוב של אדם הוא ערך הראוי להגנה גם לאחר שהאדם הסתלק מן העולם. שמו הטוב של אדם הוא חלק מכבודו. ועל כבוד המת אומר בית המשפט העליון: "כבוד האדם אינו עניין לימי חייו של האדם בלבד, אלא גם לאחר שהלך לעולמו... ערך יסוד זה כולל הוא גם את כבוד המת"²⁰. "כבוד האדם" כולל לא רק את כבוד המת, אלא גם את כבוד משפחת המת"²¹.

עם חקיקת חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, התשנ"ב-1992, בו נקבע, כי כבוד האדם הוא אחת מזכויות היסוד של האדם, קיבלה זכות זו מעמד של זכות חוקתית על-חוקית, וכזה הוא איפוא גם המעמד שיש לערך של כבוד המת"²².

18 בג"ץ 188/96 צירינסקי נ' סגן נשיא בית משפט השלום בחדרה, דינים-עליון, כרך נד, 686, פסקה 10 לפסק הדין.
19 בג"ץ 4539/92 קבלרו נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד נ (3), 54, 50.
20 ע"א 506/88 שפר נ' מדינת ישראל, פ"ד מח(1), 102, 87. ראו גם בג"ץ 2285/95 מנוף נ' הועדה המקומית לתכנון ולבניה תל-אביב-יפו, דינים-עליון מ, 105. על שמירת "כבוד המת" בחוק הישראלי, ראו גם סעיף 172 לחוק העונשין, תשל"ד-1977, וסעיף 3 לחוק הזכות לקבורה אזרחית חלופית, התשנ"ו-1966. בקשר לסעיף 172 הנ"ל, ראו ת"פ (י"ם) מדינת ישראל נ' בירנבאום, דינים - שלום ב, 375.
21 ע"א 105/92 ראם נ' עיריית נצרת-עילית, פ"ד מז(5), 212, 189; בג"ץ 3933/92 ברכאת נ' אלוף פיקוד המרכז, פ"ד מו(5), 6, 1.
22 ראו י' אנגלרד, חוק הכשרות המשפטית והאפטרופסות, תשכ"ב-1962, ירושלים תשכ"ה, עמ' 40-41.

בין היתר, נגזרת מ"כבוד המת" החובה לכבד את צוואתו²³. הדברים אמורים לא רק בצוואה במובנה הפורמאלי. יש לכבד את רצונו המפורש או המשוער של הנפטר²⁴. "רצונו של אדם הוא מכבוד האדם (רצונו של אדם - כבודו). נשמור על כבוד-המת והוא כבוד-החיי"²⁵. ביחס לצורך לכבד את רצונו המשוער של הנפטר ביחס לכיתוב על גבי המצבה שעל קברו, נאמר, כי כבוד האדם וחירותו משתרע גם על "כבוד האדם וחופש המצפון, הביטוי והמחשבה של הנפטר. ייתכן שבחיינו ביטא האדם רצון משלו באשר לכיתוב של מצבתו - והדבר בא לידי ביטוי בצוואה שערך. על רצון זה יש להגן. הוא משקף את כבודו של האדם ואת חופש המחשבה, הביטוי והמצפון שלו בחייו"²⁶.

5. טיהור שמו של נפטר כנגזרת מ"כבוד המת"

האם מ"כבוד המת" נגזרת גם החובה לעשות לטיהור שמו של נפטר, שעלה חשד להיותו אשם בפלילים?

דומה בעיניי, שחובה זו אכן קיימת. והדברים קל וחומר: אם יש מקום לשער את רצונו של המת ביחס לכיתוב שראוי להיעשות במצבה שעל קברו ויש לקיים את רצונו, קל וחומר שיש לשער את רצונו של המת ביחס לטיהור שמו, במידה ויעלה חשד כי ביצע עבירה. טוב שם טוב משמן טוב, ואין דבר יקר יותר לאדם משמו הטוב, ובוודאי רצונו של הנפטר ששמו ייזכר בלא שדבק בו כתם של עבירה, כשאין לכך כל יסוד.

הגורם המוסמך על-פי החוק לקבוע אם פלוני, החשוד בביצוע עבירה, אכן ביצע את העבירה, ואם לאו - לנקותו מכל חשד, הוא משטרת ישראל. ממילא, אם עומדת לו גם לנפטר הזכות לטיהור שמו, כחלק מ"כבוד המת", הרי שהחובה למלא אחר רצונו המשוער ששמו יטוהר, היא על המשטרה. בוודאי שנכון לומר כן לגבי חשד לביצוע עבירה חמורה כמו רצח, שדבק בנפטר.

משבוצע מעשה רצח ויש חשודים בביצוע המעשה, תפקידה של המשטרה הוא לקיים חקירה כדי לברר מי מבין החשודים ביצע את הרצח, ומי נקי מאשמה. כשמדובר בחשודים חיים - תוצאת החקירה תהיה: העמדתו לדין של הרוצח, וטיהור שמו של מי שנמצא נקי מאשמה. ואילו כשמדובר בחשודים שמתו - תוצאת החקירה תהיה טיהור שמו של הנקי מאשמה, בלא שאיש יועמד לדין. לאור זאת יש לפרש את סעיף 244 לחוק העונשין, בעניין שיבוש הליכי משפט. כפי שראינו לעיל, החוק אוסר עשיית מעשה שיש בו כדי להכשיל חקירה פלילית. נוכחנו לדעת, שכאשר מדובר במקרה של רצח והתאבדות, ואין זה ברור מיהו הרוצח ומי קרבנו, יש צורך בקיום חקירה כדי לקבוע באופן מוסמך מיהו הרוצח שהתאבד ומי נפל לו קרבן, וזאת לרגל הליכים משפטיים שונים שעשויים להיפתח בעקבות הארוע.

דומה בעיניי, שגם אם ברור לחלוטין ששום הליך משפטי אינו עשוי להיפתח בעקבות הארוע, מכל מקום מחובתה של המשטרה לקיים חקירה כדי לקבוע מיהו הרוצח ולטהר את שמו של הקרבן. חובת קיומה של חקירה כזו נגזרת מזכות האדם - ובכלל זה זכותו של נפטר - לשמירת

23 ע"א 724/87 כלפה (גולד) נ' גולד, פ"ד מח(1), 28-29, 22 מצוטט על-ידי א' ברק, פרשנות במשפט, ח"ג, עמ' 438.

24 ע"א 1482/92 הגר נ' הגר, פ"ד מז(2), 801, 793.

25 ע"א 1212/91 קרן לבי" נ' בינשוטוק, פ"ד מח(3), 732, 705. ראו גם ע"א 1182/90 שחרם נ' רוטמן, פ"ד מו(4), 347, 330.

26 ע"א 294/91 חברא קדישא נחש"א קהילת ירושלים נ' קסטנבאום, פ"ד מו(2), 520, 464.

שמו הטוב, והרי זו "חקירה פלילית" במובן סעיף 244 לחוק העונשין, לאמור: מי שעושה מעשה מתוך כוונה לשבש הליכי חקירה שמטרתה לקבוע מיהו הרוצח שהתאבד ומי נרצח על ידו, וזאת כדי שאשמת הרצח תדבק, שלא כדין, בנרצח, ובכך יוכתם שמו, בעוד ששמו של הרוצח האמיתי יטוהר, מבצע עבירה של שיבוש הליכי משפט בניגוד לסעיף 244 לחוק העונשין. בפרשת הרצח של ענת אלימלך, הוסט - על פי החשד - אקדה הרצח ממקומו כדי לנקות את שמו של הרוצח, דוד אפוטה, מאשמת הרצח, ולהפיל את החשד ברצח על הנרצחת, ענת אלימלך. בכך, נעברה, לכאורה, עבירה של שיבוש מהלכי משפט בניגוד לסעיף 244 לחוק העונשין, שכן מטרתו של עושה המעשה הייתה למנוע חשיפת דבר שאותו צריכה הייתה המשטרה לחקור.

ג. הכשלת שוטר במילוי תפקידו

אם אמנם ידם של אחיו של הרוצח, או מי מהם, הייתה בשינוי מיקומו של האקדה בזירת הרצח, כי אז נעברה כאן, לכאורה, עבירה נוספת של הכשלת שוטר במילוי תפקידו. על-פי סעיף 275 לחוק העונשין, התשל"ז-1977:

העושה מעשה בכוונה להפריע לשוטר כשהוא ממלא תפקידו כחוק או להכשילו בכך, או להפריע לאדם אחר או להכשילו מלעזור לשוטר, דינו - מאסר עד שלוש שנים ולא פחות משבועיים ימים.

בדומה לעבירה של שיבוש מהלכי משפט, אין העבירה של הכשלת שוטר במילוי תפקידו מתגבשת רק כשהשוטר הוכשל בפועל, אלא גם אם בסופו של דבר השוטר לא הוכשל. די בכך שנעשה מעשה מתוך כוונה להכשילו, כדי שהעבירה תהיה מגובשת. במקרה אחד שנדון בפני בית המשפט העליון, מדובר היה באדם שנעצר על-ידי שוטר ומסר לו שם כוזב מתוך כוונה להשתחרר מידו. בית המשפט המחוזי הרשיעו, בין היתר, בעבירה של הכשלת שוטר במילוי תפקידו, ובפני בית המשפט העליון נטען בערעור, כי הואיל והשוטר הכיר את העצור קודם לכן, לא היה במסירת השם הכוזב משום הכשלה. טענה זו נדחתה, ונקבע כי

לפי לשון הסעיף, העבירה מושלמת לא בהכשלה ממש אלא בעשיית מעשה בכוונה להפריע לשוטר במילוי תפקידו כחוק או להכשילו בכך. כאן קובעת הכוונה להפריע או להכשיל, ואין כל ספק כי מסירת השם הכוזב היתה בכוונה כזאת.²⁷

על-פי גדרה של העבירה, נעברה כאן איפוא לכאורה עבירה של הכשלת שוטר במילוי תפקידו.

27 ע"פ 476/72 טרטקובסקי נ' מדינת ישראל, פ"ד כז(1), 382, 376. וראו י" קרמי, על הדין בפלילים, ח"ב, מהדורה מעודכנת, תשנ"ה, עמ' 924; ת"פ 1/97 (ירושלים), מדינת ישראל נ' מתוללי, דינים-מחוזי, כרך כו (6), 815, פיסקה 8 לפסק הדין.

ד. המלצת המשטרה לסגירת התיק

למרות העבירות לכאורה שבהן מדובר, דווח בשעתו על נטיית המשטרה לסגור את התיק נגד האחים אפוטה, וזאת ממניעים הומניטאריים; "אסור לשכוח כי הם איבדו את, ולכן אין עניין לציבור להעמידם לדין"²⁸. החלטת הפרקליטות לא להעמיד לדין איש בפרשה זו – החלטה, שהשאירה את החשודים בחזקת חפותם – פורסמה, כאמור לעיל, בדצמבר 1998. אם הנימוק האמיתי לסגירת התיק היה השיקול ההומינטארי – ואין לפסול את הלגיטימיות של השימוש בשיקול זה, במיוחד בנסיבות המקרה שבו מצויים היו האחים החשודים בסערת רגשות שבלבלה את דעתם – מוטב היה לפרקליטות לנמק את החלטתה בשיקול זה, ולא לקבוע נורמות שאינן תואמות את המסורת המשפטית שלנו, שלפיה, כאמור, התגבשותן של העבירות הנזכרות היא בשלב המוקדם שבו מתכוון החשוד לשבש הליכים או להכשיל שוטר, בלי קשר לשאלה אם בפועל יועמד אדם לדין או שהשוטר הוכשל.

ה. תקינות הודעות המשטרה

כאמור בדברינו לעיל, מיד לאחר הרצח, ובמשך תקופה של מספר שבועות לאחריו, נמסרו בתקשורת ידיעות, שמקורן במשטרה, לפיהן סביר לשער כי ענת אלימלך היא זו שרצחה את ידידה ולאחר מכן התאבדה.

בתוכנית טלוויזיה ששודרה במלאת שנה לרצח, נאמר מפי קצינת משטרה שטיפלה בחקירה, כי מבדיקה שנעשתה על-ידי המשטרה באמצעות תרסיס שהותז על ידיהם של ההרוגים, הוברר ללא ספק, כי הרוצח הוא דוד אפוטה. מסקנה זו נובעת מכך, כי על כף ידו של אפוטה הייתה טביעת האקדה שבו בוצע הירי, בעוד שידיה של ענת ז"ל היו נקיות לחלוטין (לכך התווספו מאוחר יותר ראיות נוספות, כמו מיקומם של הקליעים שנפלטו מן האקדה בעת הירי). הבדיקה הנ"ל נעשתה על-ידי המשטרה ביום הרצח, ובו ביום היו בידיה התוצאות החד-משמעיות הנ"ל.

בכתבה עיתונאית שבה נמסר על פיענוח הרצח באמצעות השימוש בתרסיס, נאמר²⁹: "מדובר בתרסיס שנקרא 'פרו-טרייס' הצובע בסגול את כף היד אם היא אחזה קודם לכן בכלי נשק או בגוף מתכתי כלשהוא. כשנכנסו חוקרי מז"פ לזירת הרצח, הם התיוו את החומר על כפות ידיהם של אפוטה ואלימלך. למרות שהאקדה שבו נורו שניהם היה מונח סמוך לכף ידה של אלימלך (במשטרה חושדים שאחיו של אפוטה שהגיעו ראשונים לזירה, הם שהזיזו אותו), התוצאה שהתקבלה היתה חד-משמעית: כף ידו הימנית של אפוטה נצבעה מייד בסגול, מה שהצביע בבירור על זה שהוא אחז באקדה. כפות ידיה של אלימלך, שרוססו אף הן, נותרו לעומת זאת, נקיות. ראש מז"פ, תת-ניצב פרופסור יוסי אלמוג, סיפר שכבר למחרת האירוע היה ברור לו ולאנשיו שדוד

28 א' זילברברג, "אחים לנשק" מוסף סוף שבוע של מעריב 9.1.98. אם אמנם השיקול ההומינטארי הוא שהדריך את המשטרה בעניין זה, היה מקום לצפות להתחשבות יתר בשיקול זה גם בסוגיית ההודעות לתקשורת שהיה בהן פגיעה במשפחת הנרצחת, ראה להלן.

29 כתבתו של ד' מאירי, ידיעות אחרונות.

אפוטה הוא שירה באלימלך. הוא הדגיש שהקביעה התקבלה על סמך נתונים נוספים שהיו בזירה". תיאור מפורט של השימוש שנעשה בתרסיס זה בפרשה שלפנינו, כלול במאמר שנושאו: פיענוח מקרי התאבדות-רצח באמצעות התרסיס³⁰. בין מחברי המאמר - מי שעמד בראש המחלקה לזיהוי פלילי של משטרת ישראל בעת האירוע, תנ"צ יוסי אלמוג. ממה שנמסר שם עולה, כי בעקבות השימוש בתרסיס בזירת הרצח, לא יתכן כל ספק ביחס לזיהויו של אפוטה כרוצח של ענת אלימלך. על-פי הנאמר שם, נמצאה ענת כשהאצבע המורה של ידה הימנית צמודה לפטיש של האקדה. משרוססה כף ידה בפרוטרייס, נמצאו תוצאות חיוביות רק על קצה האצבע שהייתה במגע עם האקדה, בעוד שעל כף היד עצמה לא נמצאו כל סימנים לאחיזה בנשק. על מימצא זה נאמר: "העדר תגובה על כף היד העלה את החשד, שהאשה מעולם לא החזיקה באקדה, וכי האקדה הוסט לעבר ידה רק לאחר המוות". בין יתר המימצאים המעניינים שמכוחם עולה בוודאות זהותו של הרוצח: סימנים (בעקבות התזת התרסיס) המוכיחים כי הרוצח החזיק באקדה כשהקנה מכוון אל עבר גופו (וזאת, לבד מסימנים המוכיחים כי החזיק באקדה גם במצב ירי כלפי חוץ). בסוף המאמר מצויין, כי עצם העובדה שבגופו של אפוטה נמצאו שני פצעי כניסה של כדורים ואילו בחזה של ענת אלימלך נמצא רק פצע כניסה אחד, אין בה כדי לשנות מן המסקנה כי אפוטה הוא שירה בענת ולאחר מכן התאבד; התאבדות מרובת ירי היא תופעה ידועה, כשהירייה הראשונה אינה פטאלית באופן מיידי.

בהנחה שבידי המקור המשטרתי שהיה אחראי להזנת התקשורת ומשפחת הנרצחת במידע הלא-נכון, כאילו לפי המימצאים הסבירות היא כי ענת היא הרוצחת, מצויה הייתה תוצאת הבדיקה, הרי שבמסירת המידע הנ"ל לציבור היה לכאורה משום פגיעה בכללי האתיקה של משטרת ישראל. בקוד האתי של משטרת ישראל נאמר, כי השוטר "ישמש דוגמה בהופעתו ובהתנהגותו בכל עת, ויימנע מכל פעילות שאינה הולמת את מעמדו ותפקידו; ינהג על פי ערכי המוסר; ישמור על טוהר המידות ויקפיד על יושר, אמינות, שמירת סודיות ודיווח אמת מלא ומדויק"³¹.

חובתו של השוטר להקפיד על דיווח אמת באה לידי ביטוי במקורות נוספים העוסקים באתיקה של משטרת ישראל. ב"עקרונות האתיקה המשטרית" שנתחברו על ידי קצין חינוך ראשי של המשטרה, נאמר, בהקשר זה: "איש משטרה חייב למסור דיווח אמין לכל איש מהציבור אודות פעילות משטרית כלשהי ביחס אליו, למעט מקרים שבהם הוא מנוע מלדווח על-פי חוק או הוראה מיוחדת של גורם מוסמך"³².

את חובתו של השוטר למסור דיווחי אמת אין להפריד מחובתו הכללית של השוטר לנהוג ביושר ובהגינות; שוטר שאינו נוהג כך, מערער את אמון הציבור במשטרה³³. שוטר הוא "עובד הציבור", במובן החוקי, ובתור שכזה עליו לנהוג כנאמן הציבור ביושר ובהגינות, ואם אינו עושה כן הריהו גורם לערעור אמון הציבור במערכות השלטון³⁴.

30 A. Leifer, H. Wax & J. Almog, Who Held the Gun? Decipherment of Suicide-Homicide Cases Using the PDT Reagent, Journal of Forensic Identification (in press).

זהו כתב העת של ה"International Association for Identification" (האיגוד הבינלאומי לזיהוי פלילי).

31 הקוד האתי של משטרת ישראל, התקבל בישיבת סגל הפיקוד הבכיר ביום 1.12.97. ראו אתיקה במשטרת ישראל, 1998, עמ' 66.

32 אתיקה במשטרת ישראל, עמ' 83 ראו גם שם, עמ' 295.

33 שם, עמ' 201.

34 ראו שם, עמ' 309.

במקרה שלפנינו נמסרו מטעם המשטרה הודעות שלא תאמו את מימצאי המחלקה לזיהוי פלילי. גם אם עדיין היה מקום לספק כלשהו בשאלת זהותו של הרוצח, צריכה הייתה הודעת אמת של המשטרה להתבסס על תוצאות בדיקת התרסיס, ולציין יחד עם זאת כי החקירה טרם הושלמה. ההודעות כפי שבפועל התפרסמו, שהיטו את כף הסבירות לצד אשמתה של ענת אלימלך ברצח, ושהעלימו לחלוטין את דבר עצם קיומן של תוצאות בדיקת התרסיס – בדיקה שנעשתה על-ידי הגורם המשטרתי המוסמך לכך: המחלקה לזיהוי פלילי – היה בהן, לכאורה, משום אי-מסירת דיווח אמת.

יתירה מזו: איש משטרה הוא עובד הציבור, וחלה עליו חובת נאמנות כלפי הציבור. חובתם של אנשי המשטרה למסור דיווחי אמת, היא חלק מחובת הנאמנות שהם חבים כלפי הציבור שאותו הם משרתים. מסירת דיווחים שאינם נכונים בעניין הנתון לחקירת המשטרה, יש בה איפוא לכאורה משום הפרת אמונים, בניגוד לסעיף 284 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

על-פי הפסיקה, "עובד ציבור המפר את האמון שניתן בו והפועל באופן שאינו מגשים את האינטרס שעל מילוי הופקד, מפר אמונים"³⁵. האינטרס שעל מילוי הופקדה המשטרה הוא, בין היתר, חקירת פשעים וגילוי מבצעייהם. במילוי אחר אינטרס ציבורי זה, על המשטרה לנהוג ביושר, וכלולה בכך החובה למסור דיווחי אמת.

במקרה שלפנינו – אם בעת מסירת הידיעות שלפיהן הוחשדה ענת אלימלך ברצח, לא היו בידי מוסר המידע תוצאות הבדיקות שקבעו בצורה חד-משמעית כי ענת לא היא שרצחה, כי אז לא נעברה כאן עבירה של הפרת אמונים; מדובר במידע מוטעה, ובמסירת מידע מוטעה לא מתקיים היסוד הנפשי הנחוץ הדרוש להרשעה בעבירה של הפרת אמונים³⁶. ואולם, אם האחראי למסירת המידע הלא-נכון ידע על תוצאות הבדיקות הנ"ל, הרי שבמסירת המידע היה לכאורה משום עבירה של הפרת אמונים.

באשר ליסוד של "פגיעה בציבור" הדרוש להרשעה על-פי סעיף 284, כבר נקבע בפסיקה, כי אין צורך שהפגיעה תהא חומרית או כספית דווקא³⁷, אלא "די בפגיעה באמון הציבור במערכת השלטונית"³⁸. מסירת מידע שאינו נכון, שאינו תואם תוצאות בדיקה המצויות בידי מוסר המידע, היא, לכאורה, פגיעה בטוהר המידות, ועל-פי הפסיקה, "כל מטרתו של הסעיף הזה [284] הוא לשמור על טוהר המידות של עובדי הציבור ולמנוע מעשים אשר אינם יאים לעובדי ציבור"³⁹.

משך הזמן הארוך שחלף למן הרגע שבו הובררה סופית זהותו הוודאית של הרוצח, ועד לפרסום ההודעה המוסמכת בנדון של המשטרה, נראה אף הוא בלתי סביר. גם "שיהוי בלתי סביר בהליך חקירה או בהליך משפטי, יש בהם כדי להוות הליך בלתי ראוי"⁴⁰. קל וחומר כשהחקירה ביחס לזהותו של הרוצח כבר נסתיימה, ולא הייתה יכולה להיות סבירות כלשהי, לכאורה, בהשהיית הפירסום המוסמך מטעם המשטרה של מימצאי החקירה.

35 ע"פ 884/80 מדינת ישראל נ' גרוסמן, פ"ד לו(1), 416. ראו גם ע"פ 281/82 אבו חצירא נ' מדינת ישראל, פ"ד לו(3) 705, 705; ע"פ 491/79 שאבו נעים נ' מדינת ישראל, פ"ד לד(3) 720, 726-727.

36 ראו ע"פ 742/78 טל נ' מדינת ישראל, פ"ד לג(3) 458, 449.

37 ע"פ 44/81 מויאל נ' מדינת ישראל, פ"ד לו(1), 518, 505.

38 ע"פ 281/82 לעיל הערה 35, 706.

39 ע"פ 151/66 גיילר נ' מדינת ישראל, פ"ד כ(2), 485, 477.

40 ת"פ 217/95 (ת"א) מדינת ישראל נ' גנות, דינים – מחוזי, כרך כו(9), 199, פסקה 9 לפסק הדין.

על-פי אחד הפרסומים⁴¹, הייתה המשטרה מעוניינת לשמור על ערפל סביב השאלה מה באמת קרה, וזאת כדי למנוע מן האח החשוד בהזזת האקדח את המידע כי המשטרה חושדת בו. וכך נאמר שם, בין השאר:

באותו זמן, צוות החקירה המיוחד שהוקם במשטרת ירושלים לפענוח התעלומה כבר יכול היה לצייר תמונה בהירה יותר. למרות זאת, בחרו החוקרים לשמור על איפול מוחלט. הדלפות מכוונות של ממצאים מפוברקים מזירת הרצח נמסרו לעיתונות. בין השאר נטען, כי סימני ירי נמצאו על ידיהם של ענת ודוד, כאשר המשטרה ידעה היטב שרק על ידיו של אפוטה נמצאו סימנים כאלה, המעידים כי רק הוא אחז בנשק. הדלפת המידע המוטעה היה תרגיל חקירה מתוכנן, בנסיון לשמור על הערפל סביב השאלה, מה בדיוק קרה בדירתו של אפוטה.

אם יש אמת בהסבר זה, הרי שבמסירת המידע הלא-נכון לא נעברה כל עבירה, בהיעדר יסוד הכוונה. יחד עם זאת, ספק בעיניי אם הייתה הצדקה כלשהי למסירת המידע הלא-נכון כדי "לשמור על הערפל". למשטרה עשוי להיות עניין לשמור על ערפל כדי למנוע מן החשוד נקיטת פעולות העלולות לגרום לשיבוש ראיות. אבל באלו פעולות היו החשודים במקרה זה עלולים לנקוט? הדבר היחיד שהם עלולים היו לעשות הוא לתאם עמדות, אבל יש להניח, שאם אמנם הם אלה (או אחד מהם) שאחראים להזזת האקדח מתוך כוונה להסיר את החשד מאחיהם, הרי שחזקה עליהם שכבר תיאמו עמדות מייד לאחר האירוע. יש גם להניח, שעצם המידע הלא-נכון שפזרה המשטרה, לא היה בו כדי לסלק מלב החשודים כל מחשבה שהמשטרה עלולה להגיע אליהם בסופו של דבר, ואם-כן מה הועילו חכמים בתקנתם?

אם אמנם היה כאן שיקול-דעת מוטעה, הרי שהלקח המתחייב מפרשה הוא, לדעתי, שלהבא חייבת החלטה מסוג זה להתקבל על-ידי הדרג הבכיר ביותר במשטרה, כגון ראש אגף החקירות, כדי להבטיח, ככל שניתן, ששיקול הדעת שידריך את המשטרה בנושא זה לא יהיה מוטעה, ובמיוחד כשבמסירת מידע כזה יש משום פגיעה ממשית באנשים שכלל לא חטאו. החובה לשמור על כבודן של הבריות מתחייבת מהוראת סעיף 3 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, וחובתה של המשטרה למלא אחר הוראה זו נגזרת מסעיף 11 לחוק היסוד: "כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק יסוד זה". אסור שהחלטה העלולה לגרום פגיעה בזכות יסוד חוקתית תתקבל על-ידי גורם זוטר במערך המשטרה.

הייתי מציע, שבנסיבות בהן יש לדעת חוקרי המשטרה עניין "לשמור על הערפל", הרי שבהיעדר אישור מפורש של ראש אגף החקירות של המשטרה, עליהם להסתפק בהודעה לקוגנית שתאמר: "החקירה טרם נסתיימה, פרטים לציבור יימסרו רק לכשזו תסתיים"; הודעה מעין זו יש בה כדי לשמור על הערפל בעת הצורך, שהרי שום חשוד פוטנציאלי לא יוכל להסיק ממנה שום דבר על כיווני החקירה של המשטרה, וגם אין בה כדי לפגוע באנשים חפים מפשע. אילו נהגה כך המשטרה בפרשת החקירה של רצח ענת אלימלך, הייתה נמנעת עגמת הנפש ממשפחת אלימלך, הייתה נחסכת הפגיעה בכבוד המת, וגם נזק כלשהו לא היה יכול להיגרם להמשך החקירה, במידה והמשטרה הייתה מעוניינת לחקור את החשודים בפרשת הזזת האקדח בזירת הרצח. טוב תעשה המשטרה אם ינוסחו כללים מתאימים למניעת הישנותם של מקרים דומים בעתיד.

41 כתבתו של א' זילברברג, לעיל הערה 28.